

انتظارات یادگیری

- انتظار می‌رود دانش‌آموزان با یادگیری این درس بتوانند :
 - معنا و مفهوم هجرت برای گسترش و حفظ دین را بیان کنند.
 - معنا و مفهوم مبدأ تاریخ و تقویم زمانی کشور (هجرت پیامبر اکرم ﷺ از مکه به مدینه) را با ذکر مثال تشریح کنند.
 - محاسباتی مربوط به تاریخ هجری شمسی را انجام دهند.
 - ماجرای فتح مکه را بیان کنند.
 - ویژگی‌های اخلاقی شخصیت والای پیامبر اسلام را برشمرند.

وسایل مورد نیاز برای تدریس

کتاب درسی، تقویم رومیزی یا جیبی

آماده کنید

زمینه‌های آمادگی این درس در درس ۱۵ به وجود آمده است. ابتدا از داستان درس ۱۵ چند سؤال مطرح کنید. با کمک بعضی از دانش‌آموزان، داستان درس گذشته را مرور کنید، سپس دوباره با صدای بلند به خواندن داستان ادامه دهید.

آموزش دهید

با ادامه داستان و نشان دادن تصاویر مختلف از مکه و مدینه (در صورت امکان)، توجه دانش‌آموزان را به تصاویر مسجد النبی در صفحه ۸۷ کتاب، جلب کنید و توضیحاتی درباره اهمیت و ارزش این شهرها و مساجد مربوطه بدهید. به آنها بگویید این شهرهای بزرگ و زیبا، سالانه محل برگزاری مراسم مذهبی میلیون‌ها مسلمان است.

سپس برای دانش‌آموزان توضیح دهید که به علت آزار و اذیت کافران و فشار زیادی که به پیامبر گرامی و یارانش از سوی آنها وارد می‌شد، به فرمان خدا وی به همراه یارانش به شهر یثرب که بعداً آن را مدینه النبی یعنی شهر پیامبر نامیدند، هجرت کردند.

به علت اهمیت این واقعه، مسلمانان این هجرت را مبدأ تاریخ خود قرار دادند، بنابراین وقتی می‌گوییم سال ۱۳۸۰ هجری شمسی، یعنی ۱۳۸۰ سال از هجرت پیامبر از مکه به مدینه گذشته است.

■ نکته: از آنجایی که دانش‌آموزان در درس ۱۳، با حرکت انتقالی زمین آشنا شده‌اند، بنابراین یک سال شمسی و مبدأ تاریخ را به هجری شمسی می‌فهمند. دانش‌آموزان را وارد بحث تاریخ هجری قمری نکنید زیرا درک تفاوت این دو برای دانش‌آموزان در این پایه دشوار است و در پایه‌های بالاتر با مفهوم هجری قمری و تفاوت و محاسبه آن با سال شمسی آشنا می‌شوند.

با تعریف این رویداد، از بچه‌ها بخواهید به این سؤالات جواب دهند (فعالیت مبدأ تاریخ، صفحه ۸۶):
 ۱ شما در چه سالی به دنیا آمده‌اید؟ مثلاً ۱۳۸۴ یعنی زمان تولد شما (دانش‌آموز) ۱۳۸۴ سال از هجرت پیامبر از مکه به مدینه گذشته است.

۲ اکنون چه سالی است؟ مثلاً ۱۳۹۵ است، یعنی تاکنون ۱۳۹۵ بار زمین به دور خورشید چرخیده از وقتی که پیامبر از مکه به مدینه هجرت کرده است. دانش‌آموزان در درس ۱۳، حرکت‌های زمین را فرا گرفته‌اند. بنابراین حرکت انتقالی که در طول یک سال خورشیدی (شمسی) اتفاق می‌افتد را متوجه می‌شوند، اما به علت اینکه درک تفاوت سال خورشیدی (شمسی) و سال قمری برای آنها دشوار است، فقط به واژه هجری اکتفا شده است.

۳ برای آنها توضیح دهید که یک قرن، برابر با ۱۰۰ سال است و در حال حاضر که سال ۱۳۹۵ است، حدود ۱۴ قرن از هجرت پیامبر از مکه به مدینه می‌گذرد.
 محاسبه فعالیت بالا، هوش ریاضی بچه‌ها را تقویت می‌کند. از آنها بخواهید این فعالیت را با دقت زیاد انجام دهند و شما نیز جواب‌های آنها را حتماً کنترل کنید.

سپس در مورد اقدامات پیامبر پس از هجرت به مدینه توضیح دهید و به آنها تأکید کنید که پیامبر اسلام، پیامبر رحمت بود و جنگ و خونریزی را دوست نداشت؛ اما مخالفان و دشمنان دست از اذیت و آزار پیامبر و یارانش برنمی‌داشتند. به همین دلیل و به فرمان خدا برای حفظ دین و دفاع از مسلمانان، بارها با دشمنان جنگیدند که مهم‌ترین این جنگ‌ها که پیامبر هم در آنها حضور داشتند، عبارت بودند از بدر، احد و خندق (احزاب). به جنگ‌هایی که پیامبر در آنها حضور داشتند، غزوه می‌گویند.

سپس به استقبال و اقبال اسلام از سوی تعداد زیادی از مردم اشاره کنید و اینکه پیامبر به خاطر مخالفت‌ها و آزار و اذیت مسلمانان توسط کفار با سپاهی بزرگ به طرف مکه حرکت کردند.

ابوسفیان که سردسته مخالفان پیامبر بود به علت برخورد با لشکر پرجمعیت و قدرتمند پیامبر اعلام کرد که اسلام آورده است و شهر مکه بدون جنگ و درگیری تسلیم شد. بدین ترتیب، پیامبر با ورود به خانه کعبه و شکستن بت‌ها، رسماً دین اسلام را در مکه اعلام نمود.

در صورت امکان، از نمایش صحنه فتح مکه فیلم محمد رسول الله در کلاس استفاده کنید، به خصوص اذان خواندن بلال حبشی در موقع فتح مکه، بسیار تأثیرگذار و جذاب است.

نظر دانش آموزان را به ویژگی‌های اخلاقی و شخصیت بزرگوار پیامبر جلب کنید. با خواندن خصوصیات ایشان از متن کتاب، دانش آموزان را با شخصیت دوست‌داشتنی پیامبر بیشتر آشنا کنید و تأکید نمایید که رفتار و کردار پیامبر گرامی اسلام باید بهترین سرمشق و الگوی زندگی ما مسلمانان باشد.

به پایان ببرید

با مرور و جمع‌بندی مفهوم هجرت، اهمیت آن و محاسبه سال هجری شمسی چگونگی فتح مکه و بیان ویژگی‌های اخلاقی پیامبر اکرم ﷺ، درس را به پایان ببرید. به عنوان تکلیف پایانی از دانش آموزان بخواهید صلوات بفرستند و با توجه به آنچه در درس هدیه‌های آسمان و قرآن خوانده‌اند معنی و مفهوم صلوات را توضیح دهند.

محورهای عمده ارزشیابی

محورهای عمده ارزشیابی این درس عبارت‌اند از:

بیان مفهوم و علل هجرت پیامبر ﷺ از مکه به مدینه، بیان مفهوم سال هجری شمسی با توجه به محاسبه سن تولد یا مثال‌های دیگر، بیان علل فتح مکه و ویژگی‌های شخصیتی و اخلاق و رفتار پیامبر با مردم است.

دانستنی‌های معلم

● **مسجد النبی** یا مسجد نبوی، مسجدی در شهر مدینه در کشور عربستان است که مرقد پیامبر اسلام نیز در آن جای دارد. این مسجد پس از مسجد الحرام دومین مسجد مقدس جهان اسلام است که توسط پیامبر ﷺ در سال اول هجری ساخته شد و در دوره‌های مختلف توسعه یافته است. خانه پیامبر ﷺ و خانه علی علیه السلام و فاطمه علیها السلام نیز در کنار این مسجد بوده که در توسعه‌های مسجد، به آن ملحق شده است. مسجد النبی از مهم‌ترین زیارتگاه‌های مسلمانان است و نزد شیعیان جایگاه ویژه‌ای دارد.

● **مسجد الحرام**، مشهورترین و مقدس‌ترین مسجد در اسلام، واقع در شهر مکه در کشور عربستان که کعبه، قبله مسلمانان، در آن است. اشیاء، بناها و اماکن مقدسی همچون حجر الاسود و حجر اسماعیل در این مسجد جای گرفته‌اند. مسجد الحرام در فقه اسلامی، افزون بر احکام عمومی مسجد، احکامی ویژه نیز دارد. در شریعت اسلام بر هر مسلمانی واجب است در صورت استطاعت، یک بار در عمر خود به مکه سفر کند و مناسکی را که برخی از آنها در این مسجد انجام می‌گیرد، انجام دهد.

● غزوه : به جنگی گفته می‌شود که شخص پیامبر ﷺ در آن شرکت داشته است، خواه پیکار کرده باشد یا نه. بدر، احد و خندق از مهم‌ترین غزوه‌های پیامبر ﷺ است. درباره شمار غزوات میان تاریخ‌نگاران اختلاف است؛ برخی ۲۶ و برخی دیگر ۲۷ غزوه ذکر کرده‌اند.

● محاسبه هجری شمسی و هجری قمری : هر سال قمری تقریباً ۱۰ روز و ۲۱ ساعت از سال شمسی کوتاه‌تر است، در نتیجه بر مبنای محاسبه سال قمری، از مبدأ تاریخ اسلام، یعنی هجرت پیامبر اکرم ﷺ تاکنون، در مقایسه با سال شمسی ۴۱ سال بیشتر گذشته است و به تعبیر دیگر هر ۳۳ سال شمسی برابر با ۳۴ سال قمری است. بنابراین برای تبدیل سال قمری به سال شمسی به روش زیر استفاده می‌شود :

$$۱۴۱۴ = ۱۳۷۳ + ۴۱ \text{ سال شمسی}$$

درس ۱۷

سفر به کربلا (۱)

انتظارات یادگیری

- انتظار می‌رود دانش‌آموزان با یادگیری این درس بتوانند :
 - روی نقشه، موقعیت جغرافیایی، عوارض مهم طبیعی و شهرهای مذهبی عراق را نشان دهند.
 - روی نقشه عراق، رودهای آن را مشخص کنند و رود مشترک ایران و عراق را نام ببرند.
 - با مطالعه متن کشور همسایه عراق کاربرگه شماره ۱۳ را انجام دهند.

وسایل مورد نیاز برای تدریس

کتاب درسی، نقشه جنوب غربی آسیا، کاربرگه شماره ۱۳ و در صورت امکان نمایش صنایع دستی عراق یا سوغاتی‌هایی که مسافران کربلا و نجف با خود به همراه می‌آورند.

آماده کنید

این درس نیز مانند دو درس گذشته روال داستانی دارد. خبر سفر حامد به کربلا را با صدای بلند برای دانش‌آموزان بخوانید، به طوری که خوشحالی و هیجان وی را به آنها انتقال دهید.

آموزش دهید

با توجه اینکه ادامه درس به صورت مطالعه برای انجام فعالیت است به دانش‌آموزان بگویید که عماد در پاسخ به سؤالات برادر کوچک‌ترش رضا در اینترنت جست‌وجو کرده و جواب وی را می‌دهد. مانند درس ۱۱ و ۱۲ کشورهای همسایه، ابتدا نقشه عراق را به کمک دانش‌آموزان بررسی کنید و سپس از آنها بخواهید متن را مطالعه و تصاویر را مشاهده کنند و به طور گروهی کاربرگه شماره ۱۳ را اجرا کنند. کاربرگه شماره ۱۳ مانند کاربرگه‌های شماره‌های ۱۰ و ۱۱ با نقشه‌خوانی آغاز می‌شود و با جواب سؤالات در متن ادامه می‌یابد.

نقشه خوانی :

۱ خلیج فارس

۲ بندر بصره

۳ دجله و فرات

۴ کرکوک و موصل

۵ نجف، کربلا، کاظمین و سامرا

۶ الف) رود دجله، رود فرات، رود کارون، اروند رود

ب) کارون

۷ نفت و خرما

۸ زیرا سرزمین بین النهرین جزو سرزمین‌هایی است که اولین تمدن‌های بشری در آنها شکل گرفته است.

۹ به دلیل سال‌ها حکومت ظالمانه صدام، اشغال نظامی توسط آمریکا، جنگ‌های داخلی و حضور

گروه‌های خارجی.

محورهای عمده ارزشیابی

چون این درس با عنوان مطالعه برای انجام فعالیت است، انجام هر نوع آزمون کتبی از محتوای آن ممنوع است. اما در ارزشیابی مستمر می‌توانید به صورت کتاب باز و یا با استفاده از کاربرگه، انتظارات یادگیری را بسنجید. در صورت امکان از دانش‌آموزان داوطلب بخواهید به طور گروهی در کلاس ویژگی‌های کشور عراق را با استفاده از نقشه و سایر رسانه‌ها برای هم‌کلاسی‌ها در مدت کوتاه ارائه کنند و برای آنها نمره‌ای در نظر بگیرید.

درس ۱۸

سفر به کربلا (۲)

انتظارات یادگیری

- انتظار می‌رود دانش‌آموزان با یادگیری این درس بتوانند :
- حوادث تاریخ اسلام از بعثت پیامبر تا واقعه عاشورا روی خط زمان را مشخص کنند.
 - با مطالعه متن جامعه اسلامی پس از رحلت پیامبر ﷺ بتوانند کاربرگه‌های مربوطه را انجام دهند.
 - واقعه عاشورا را با تأکید بر علت قیام امام حسین (علیه السلام) توضیح دهند.
 - یکی از خاطرات خود را از روزهای همکاری در برگزاری مراسم عاشورا یا تاسوعا بیان کنند و در کلاس بخوانند.

وسایل مورد نیاز برای تدریس

کتاب درسی، کاربرگه‌های شماره ۱۴، ۱۵ و ۱۶. نمایش چند صحنه از فیلم روز واقعه یا سریال مختار و تصاویری از مراسم روزهای تاسوعا و عاشورا.

آماده کنید

از دانش‌آموزان سؤال کنید آیا تا به حال به سفر کربلا رفته‌اید؟ یا از نزدیکان و آشنایان شما کسی به این سفر رفته؟ آیا در مراسم استقبال مسافران کربلا شرکت کرده‌اید؟ اجازه بدهید دانش‌آموزان در این زمینه‌ها توضیح دهند. سپس پرسید داستان درس قبل تا کجا بیان شد؟

آموزش دهید

تدریس را طبق روال داستانی کتاب پیش ببرید و با صدای بلند و رسا ادامه داستان را بخوانید. هنگام خواندن داستان با زیر و بم دادن به صدا، فضایی را به وجود بیاورید که دانش‌آموزان قصه را مجسم کنند. در هنگام خواندن، گاهی قصه را قطع کنید و سؤال پرسید؛ برای مثال عماد در چه فرودگاهی پیاده شده بود؟ آیا آنها ابتدا به بغداد پایتخت عراق رفته بودند؟

- همکاران عزیز، توجه داشته باشید که مطالب صفحات ۹۲ و ۹۳ و بخشی از ۹۴ با عنوان مطالعه برای انجام فعالیت در این درس نوشته شده است و اطلاعات مربوط به آن طوری طراحی شده است که دانش‌آموزان با استفاده از آنها می‌توانند فعالیت‌های کاربرگه‌های شماره ۱۴، ۱۵ و ۱۶ را پاسخ بدهند.

همان طور که در درس های گذشته گفته شده، هرگونه پرسش شفاهی و کتبی به صورت آزمون از محتوای این بخش ممنوع است. اگر تمایل دارید که پرسش های بیشتری طرح کنید پیشنهاد می شود به صورت کتاب باز باشد، زیرا این متن به منظور مطالعه برای انجام فعالیت های کاربرگه است.

کاربرگه شماره ۱۴، تمرین خوبی برای انجام خط زمان وقایع تاریخی است. ابتدا از دانش آموزان بخواهید وقایع را به ترتیب بخوانند و در زمان های آن دقت کنند، سپس نوشته های مورد نظر را به ترتیب در خانه های خالی قرار دهند. (توجه: سال های درج شده بر روی نمودار هجری قمری است اما واژه قمری نوشته نشده زیرا همان طور که گفته شد تشخیص و تفکیک هجری شمسی و قمری برای این پایه دشوار است، بنابراین نیازی به ذکر شمسی و قمری نیست.)

برای انجام کاربرگه شماره ۱۵، از دانش آموزان بخواهید ابتدا ویژگی های شخصیت های نام برده شده را مرور کنند و سپس آنها را به عبارت های مناسب وصل کنند.

کاربرگه شماره ۱۶، دقیقاً باید با توجه به متن کتاب انجام شود. متن کتاب را با صدای بلند و رسا بخوانید، سپس از دانش آموزان بخواهید فضاهای خالی را پر کنند (کاربرگه های انجام شده ضمیمه همین درس است).

پس از آن به بیان واقعه عاشورا بپردازید و در صورت امکان صحنه هایی از فیلم های ذکر شده را نمایش دهید و از اطلاعات دانش آموزان در مورد این واقعه کمک بگیرید و به آنها تأکید کنید که پیام واقعه عاشورا تنها رسوا کردن ظلم و فساد خاندان بنی امیه نبود، بلکه سرمشق خوبی برای همه مردم جهان در مبارزه علیه ظلم و ستم در همه جای جهان و در تمام زمان ها بوده است.

به پایان ببرید

با مرور وقایع پس از رحلت پیامبر، واقعه غدیر خم، رویداد جنگ صفین و همچنین علت قیام عاشورا، درس را به پایان ببرید. لازم به ذکر است به علت اهمیت این درس می توانید آن را دو جلسه تدریس نمایید.

نکته قابل توجه این است که متن درس (مطالعه) فقط برای انجام فعالیت است و هرگونه آزمون شفاهی و کتبی از آن ممنوع است. سعی کنید دانش آموزان کاربرگه های شماره های ۱۴، ۱۵ و ۱۶ را با دقت انجام دهند و شما همه آنها را کنترل کنید. به عنوان تکلیف پایانی منزل از دانش آموزان بخواهید یکی از سخنان ارزشمند حضرت علی (ع) را با خط خوش بنویسند و به کلاس بیاورند. همچنین اگر خانواده یا آشنایان در راه پیمایی اربعین به کربلا سفر کرده اند، خاطرات خود و ویژگی های سفر را برای آنها بازگو کنند و فرصتی در کلاس ایجاد کنید تا دانش آموزان نتیجه پرس و جوها را بیان کنند.

محورهای عمده ارزشیابی

کاربرگه های شماره های ۱۴، ۱۵ و ۱۶ را انجام دهند، حوادث پس از رحلت پیامبر، جنگ صفین و قیام عاشورا را بیان کنند، ویژگی های اخلاقی امام علی (ع) را برشمارند و یکی از خاطرات خود را در روز عاشورا بیان کنند.

کاربرگه شماره ۱۴

خط زمان تاریخ اسلام

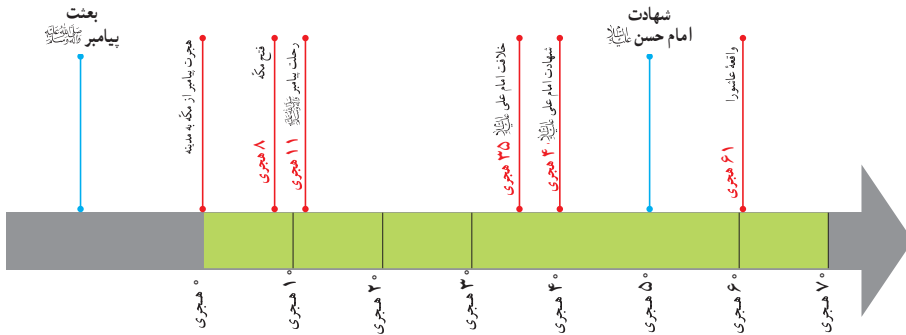
با توجه به خط زمان، به سؤال‌های زیر پاسخ دهید.

- ۱- فتح مکه چند سال پس از هجرت پیامبر ﷺ از مکه به مدینه اتفاق افتاد؟
- ۲- واقعه عاشورا چند سال پس از هجرت پیامبر ﷺ از مکه به مدینه اتفاق افتاد؟
- ۳- امام علی علیه السلام چند سال پس از رحلت پیامبر ﷺ به خلافت رسیدند؟ حساب کنید.
- ۴- دو مورد از نوشته‌های زیر را انتخاب کنید و در جای خالی روی عبارت خط زمان قرار دهید.

جنگ صفین

شهادت امام حسن علیه السلام

بعثت پیامبر ﷺ

۱ ۸ سال بعد

۲ ۶۱ هجری

۳ ۲۴ سال بعد

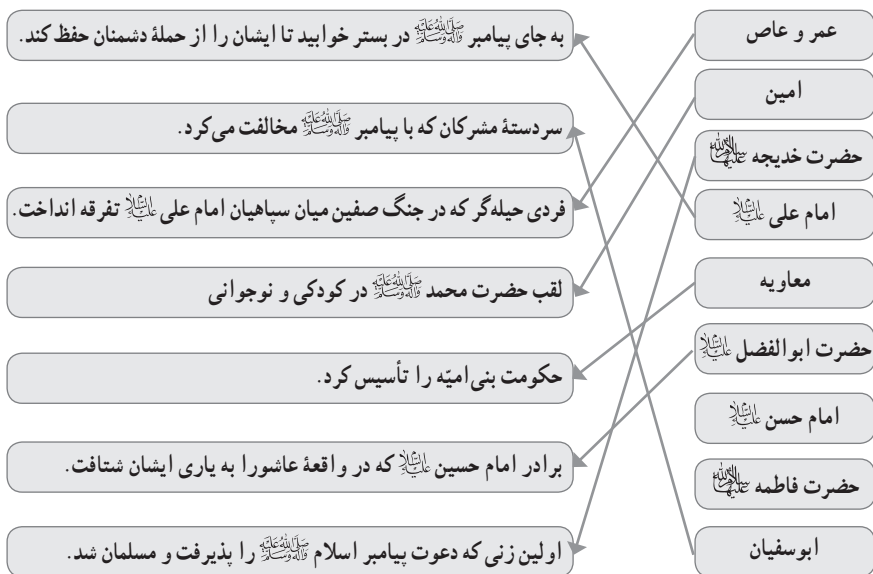
۴ بعثت پیامبر - شهادت امام حسن

کاربرگه شماره ۱۵

شخصیت‌های تاریخ اسلام

هر کلمه را به جمله یا عبارت مربوط به آن وصل کنید.

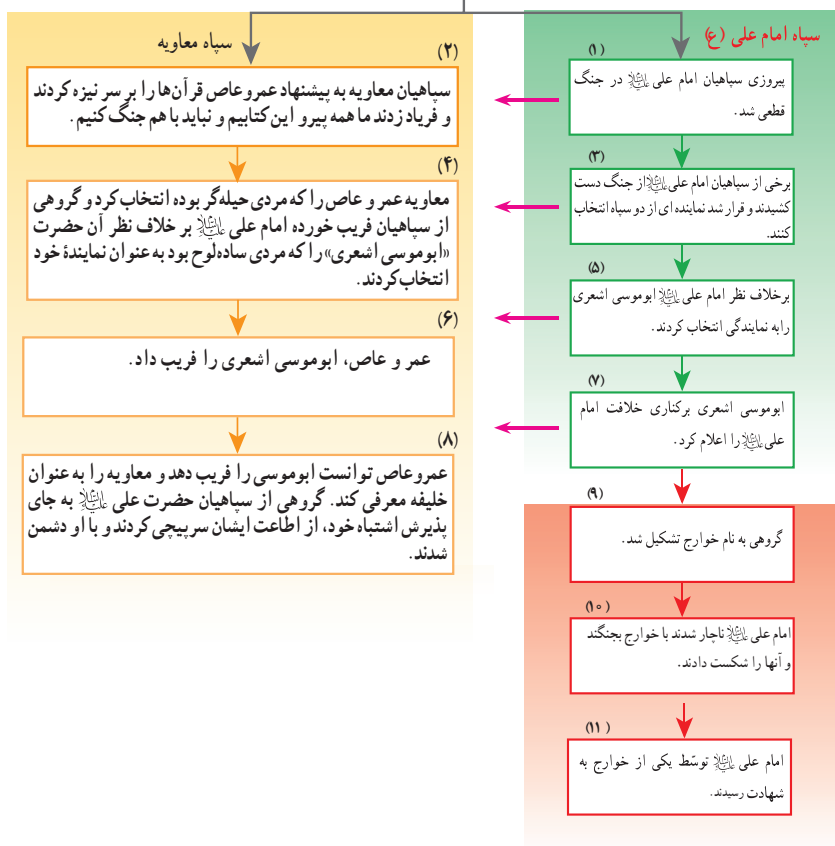

کاربرگه شماره ۱۶

جنگ صفین

متن درس را مطالعه کنید و سپس ستون‌های خالی را کامل کنید.

جنگ صفین

فصل پنجم

- درس ۱۹ ایرانیان مسلمان، حکومت تشکیل می‌دهند.
- درس ۲۰ وزیران کاردان، شهرهای آباد
- درس ۲۱ کشورگشایان بی‌رحم
- درس ۲۲ بازسازی ویرانه‌ها

مفاهیم کلیدی	راهنماها یا حوزه‌های موضوعی
<p>← تشکیل حکومت‌های ایرانی دو قرن پس از ورود اسلام به ایران</p> <p>← تغییر و تحول فرهنگ و تمدن اسلامی و علم و هنر توسط ایرانیان مسلمان</p> <p>← تشکیل حکومت‌های ترک تبار در ایران</p> <p>← آثار تاریخی معماری و ادبیات</p> <p>← علل حمله مغول‌ها به ایران</p> <p>← نتایج منفی حمله مغول‌ها به ایران</p> <p>← حفاظت از آثار تاریخی آن زمان</p>	<p>زمان، تداوم و تغییر</p>
<p>← آثار تاریخی و معماری و ادبیات به جا مانده از آن دوران</p> <p>← آشنایی با شخصیت‌های علمی و فرهنگی مانند خواجه نظام الملک توسی، خواجه نصیرالدین توسی، رودکی، عطار، مولانا و ...</p> <p>← نقش وزیران ایرانی و تأثیر فرهنگ ایرانیان بر مغول‌ها</p>	<p>مکان و فضا</p>
<p>← حساس بودن به حفاظت از آثار تاریخی و میراث فرهنگی</p> <p>← علاقه‌مندی به میراث فرهنگی و افتخار به گذشته تاریخی کشور</p>	<p>میراث فرهنگی تعلق و هویت</p>
<p>← مسئولیت‌پذیری و وطن دوستی</p>	<p>ارزش‌ها و نگرش‌ها</p>
<p>بررسی و کاوش، برقراری ارتباط خلاقیت، مشارکت، واکنش شخصی و اظهارنظر</p>	<p>مهارت‌های کاوشگری</p>

انتظارات یادگیری

- انتظار می‌رود دانش‌آموزان با یادگیری این درس بتوانند :
 - علل به وجود آمدن حکومت بنی‌عباس را بیان کنند.
 - با استفاده از نمودار خط زمان، حکومت‌های ایرانی پس از ورود اسلام به ایران را نام ببرند.
 - با استفاده از نقشه‌های کتاب، قلمرو حکومت‌های ایرانی را با یکدیگر مقایسه کنند.
 - علل رونق هنر و زبان فارسی در برخی حکومت‌های ایرانی را بررسی کنند.
 - درباره یکی از ابداعات یا هوشمندی‌های ابوعلی سینا پرس‌وجو و نتیجه را در کلاس بیان کنند.

وسایل مورد نیاز برای تدریس

کتاب درسی، تصاویری از دانشمندان مسلمان ایرانی یا تندیس مربوط به قرن سوم تا پنجم هجری مانند رودکی و ابوعلی سینا، تصاویری از مرقد مطهر امام موسی کاظم و امام محمد تقی (علیه السلام) در کاظمین عراق.

آماده کنید

به دانش‌آموزان یادآوری کنید که در پایه چهارم خوانده‌اند که با ورود اعراب مسلمان حکومت ساسانیان منقرض شد و با مسلمان شدن مردم و ورود اسلام به ایران دوره جدیدی در ایران آغاز شد و ایران جزء سرزمین‌های اسلامی قرار گرفت. سپس موضوع را به درس گذشته پیوند بزنید که حکومت بنی‌امیه موجب ظلم و فساد در قلمرو اسلامی شده بود و واقعه عاشورا نیز نمونه‌ای از این ستم بود.

آموزش دهید

با نشان دادن تصویر ابومسلم خراسانی، جریان نهضت آن را برای دانش‌آموزان توضیح دهید. خلفای بنی‌امیه ظلم و ستم زیادی به مردم روا می‌داشتند و خود را تژاد برتر می‌دانستند و از طرفی امامان شیعه را به شهادت می‌رساندند. خاندان بنی‌عباس از مخالفان آنان بودند و در بین ایرانیان طرفدارانی داشتند از جمله ابومسلم که از سرزمین خراسان به اتفاق پیروانش که لباس سیاه می‌پوشیدند و به آنان سیاه‌جامگان می‌گفتند، در چند جنگ سپاهیان بنی‌امیه را شکست دادند و خاندان بنی‌عباس را به حکومت رساندند.

برای دانش‌آموزان توضیح دهید که خاندان بنی‌عباس نیز برخلاف وعده‌های خود، پس از مدتی به قدرت رسیدند و شروع به ستمگری نمودند. به عنوان نمونه آنها، ابومسلم خراسانی را در یک حرکت ناجوانمردانه به قتل رساندند و همین‌طور امامان شیعه را مورد اذیت و آزار قرار دادند؛ از جمله امام موسی کاظم علیه السلام، امام رضا علیه السلام، امام محمد تقی علیه السلام، امام علی نقی علیه السلام و امام حسن عسکری علیه السلام در زمان حکومت بنی‌عباس که حدود ۵۰۰ سال حکومت کردند، به شهادت رسیدند.

سپس تصاویری از مرقد مطهر امام موسی کاظم علیه السلام و امام محمد تقی علیه السلام در کاظمین عراق را نمایش دهید و دربارهٔ زیارت این دو امام بزرگوار که مقصد زائران کربلا و نجف است، توضیح دهید. برخی از خلفای بنی‌عباس چون شیوهٔ درست کشورداری را نمی‌دانستند، از وزیران ایرانی استفاده می‌کردند تا بتوانند بر قلمرو پهناورشان حکومت کنند.

سپس با نشان دادن نمودار زمان صفحهٔ ۹۹ کتاب، توجه دانش‌آموزان را به حکومت‌های ایرانی پس از ورود اسلام جلب کنید و توضیح دهید که از اوایل قرن سوم هجری ایرانیان به تدریج در بخش‌های مختلف ایران حکومت‌هایی تشکیل دادند.

از شما همکاران گرامی انتظار می‌رود که با استفاده از مقوا و مداد رنگی یا کاغذ رنگی، نمودار زمان صفحهٔ ۹۹ کتاب را روی یک مقوای بزرگ ترسیم و به دیوار کلاس نصب کنید تا دانش‌آموزان برای مدتی بتوانند آن را ببینند و نظم و توالی سلسله‌های ایرانی پس از ورود اسلام را به ذهن بسپارند.

ممکن است دانش‌آموزان از شما بپرسند که چگونه چند سلسله هم‌زمان در ایران حکومت می‌کردند؟ به آنها توضیح دهید که این سلسله‌ها حالت مرکزی نداشتند، بلکه هر کدام منطقه‌ای از ایران را در اختیار داشتند. ضمناً رابطه هر یک از این حکومت‌ها با خلفای بنی‌عباس که مقرشان در بغداد بود، متفاوت بوده است. بهترین حالت این است که با استفاده از نقشه‌های کتاب، قلمرو این سلسله‌ها را نشان دهید، از آنها بخواهید این نقشه‌ها را با هم مقایسه کنند؛ زیرا از طریق نقشه متوجه می‌شوند که هم‌زمان چندین سلسله در ایران می‌توانستند حکومت کنند. سپس با استفاده از تصاویر کتاب به خصوص بناهای تاریخی آن دوره به اهمیت رونق فرهنگ و هنر ایرانی - اسلامی در دورهٔ حکومت‌های ایرانی بپردازند.

برای آنها توضیح دهید در زمان حکومت‌های صفاریان و سامانیان زبان فارسی و فرهنگ ایرانی اهمیت زیادی داشته از جمله رودکی شاعر معروف دورهٔ سامانیان بوده است و در زمان یعقوب لیث صفار، تمام مکاتبات اداری و رسمی به زبان فارسی نوشته می‌شد.

حکومت‌های آل‌بویه و طاهریان نیز به عمران و آبادی علاقهٔ زیادی داشتند، از جمله احداث سد، بیمارستان و دانشگاه طب در آن زمان صورت گرفته است. دانشمندان جایگاه خاصی داشتند به‌طوری که ابوعلی سینا، دانشمند بزرگ ایرانی و وزیر یکی از شاهزادگان آل‌بویه بوده است.

برای آنکه این بخش با جذابیت بیشتر ارائه شود از نمایش کتاب‌های این دانشمندان و یا تندیس آنها در شهرهای مختلف استفاده کنید.

پاسخ فعالیت‌های صفحه ۱۰۱

۱ الف) زیرا خاندان بنی عباس با تبلیغات زیاد طرفدارانی در میان ایرانیان پیدا کرده بودند. (ب) زیرا این حکومت نیز ظلم و ستم را آغاز کردند و امامان شیعه را نیز مورد آزار و اذیت قرار می‌دادند.

۲ زیرا این حکومت‌ها به زبان فارسی، اهمیت زیادی می‌دادند.

۳ از دانش‌آموزان بخواهید با توجه به کتاب فارسی درس بوعلی و بانگ گاو مثالی از هوشمندی ابوعلی سینا بیان کنند.

به پایان ببرید

با مرور و جمع‌بندی نحوه تشکیل سلسله‌های ایرانی و با مقایسه نقشه‌های دوره‌های مختلف و ترسیم خط زمان درس را به پایان ببرید.

محورهای عمده ارزشیابی

محورهای عمده ارزشیابی این درس عبارت‌اند از :

مقایسه نقشه‌های حکومت‌های مستقل ایرانی، خواندن خط زمان، برشمردن علل به‌وجود آمدن حکومت بنی عباس و رونق هنر و زبان فارسی در این زمان.

دانستنی‌های معلم

● **امیر اسماعیل سامانی :** بنیان‌گذار سلسله سامانیان بود. وی شهر بخارا را به پایتختی برگزید و به زبان و فرهنگ ادبیات فارسی دلبستگی بسیار داشت و رودکی سروده‌هایی در ستایش از وی دارد. وی در اثر بیماری درگذشت و در بخارا در آرامگاه ویژه‌ای به خاک سپرده شد.

● **یعقوب لیث صفاری :** بنیان‌گذار سلسله صفاریان بود که در سیستان حکومت می‌کرد و مرکز آن در زرنج بود که امروزه در افغانستان قرار دارد. از آنجایی که او یک مسگر بود، به «صفار» معروف شد. یعقوب نخستین پادشاه ایرانی بود که زبان پارسی را ۲۰۰ سال بعد از ورود اسلام به ایران دوباره بازسازی و زبان رسمی کشور اعلام کرد و نقش و تأثیر بسزایی در بازسازی فرهنگ و زبان پارسی داشته است. آرامگاه یعقوب لیث هم‌اکنون در ۱۰ کیلومتری جنوب شرقی دزفول در روستایی به نام شاه‌آباد قرار دارد. مجسمه‌هایی از وی در شهرهای زابل و دزفول بنا شده است.

● **رودکی :** نخستین شاعر مشهور پارسی‌سرای حوزه تمدن ایرانی در دوره سامانی در سده چهارم هجری قمری و استاد شاعران این قرن در ایران است. وی از کودکی نابینا بوده است و به روایتی دیگر بعدها او را کور کردند. رودکی در روستایی به نام رودک در نزدیکی نخشب که امروزه با نام قرشی در ازبکستان است به دنیا آمده است. رودکی در دربار امیر نصر سامانی بسیار محبوب شد و ثروت بسیاری به دست آورد. می‌گویند رودکی در حدود یک میلیون و سیصد هزار بیت شعر سروده است و در موسیقی، ترجمه و آواز نیز دستی داشته است.

انتظارات یادگیری

- انتظار می‌رود دانش‌آموزان با یادگیری این درس بتوانند :
 - علل به وجود آمدن سلسله‌های ترک‌تبار در ایران را بیان کنند.
 - با استفاده از نقشه‌های کتاب، قلمرو حکومت‌های ترک‌تبار را با یکدیگر مقایسه کنند.
 - روی خط زمان، سلسله‌های ترک‌تبار را معین کنند.
 - وزیران، دانشمندان و شاعران معروف دوره سلسله‌های ترک‌تبار را نام ببرند.
 - جنبه‌هایی از زندگی اقتصادی و دانش و هنر و معماری در این دوران را بیان کنند.

وسایل مورد نیاز برای تدریس

کتاب درسی، در صورت امکان تصاویری از آثار تاریخی این دوران.

آماده کنید

با استفاده از نقشه ایران، مناطق شمال شرقی ایران آن دوره را نشان دهید و برای دانش‌آموزان توضیح دهید که در این نواحی مردمی زندگی می‌کردند که کار اصلی‌شان دامداری بود و از قبایل ترک بودند و به ایران رفت و آمد می‌کردند و به علت روحیه جنگاوری و سلحشوری و استعدادهای خود به دربار پادشاهان نفوذ کردند و به مقامات مهمی چون فرماندهی لشکر رسیدند و سلسله‌های ترک‌تبار تشکیل دادند.

آموزش دهید

این بخش را با استفاده از نمودار خط زمان و نقشه‌های صفحه ۱۰۴ تدریس کنید. با استفاده از مقوا و مداد رنگی یا کاغذ رنگی، نمودار زمان در صفحه ۱۰۲ کتاب را روی یک مقوای بزرگ ترسیم و به دیوار کلاس نصب کنید تا در یک مدت زمان طولانی دانش‌آموزان بتوانند آن را ببینند و نظم و توالی سلسله‌های ترک‌تبار در ذهن آنها بماند.

با استفاده از نمودار خط زمان به دانش‌آموزان توضیح دهید که اولین سلسله ترک، غزنویان بودند که سلطان محمود با لشکرکشی به هند، گنج‌های فراوانی را به غارت برد و پس از او پسرش سلطان مسعود به سلطنت رسید. پس از آن از نقشه بالای صفحه ۱۰۴ کتاب استفاده کنید و از دانش‌آموزان بخواهید قلمرو حکومت غزنویان را مشاهده کنند و توضیح دهند.

پس از آن باز از خط زمان استفاده کنید و در مورد سلسه‌های سلجوقیان توضیح دهید که بنیان‌گذار آن طغرل بود و با استفاده از نقشه صفحه ۱۰۴ به آنها بگویید که در زمان سلجوقیان، قلمرو ایران بسیار پهناور بوده به طوری که تا سواحل دریای مدیترانه گسترش یافته است.

آخرین حکومت ترکان در ایران حکومت خوارزمشاهیان بود و در زمان آنها قلمرو ایران بسیار گسترش یافت. از دانش‌آموزان بخواهید این نقشه را با دو نقشه قبلی مقایسه کنند. همان‌طور که مشاهده می‌شود وسعت ایران از سمت شرق گسترش یافته است و با اقوام بیابانگرد مغول همسایه می‌گردد. با حمله مغول‌ها حکومت خوارزمشاهیان از بین می‌رود (در مورد حکومت‌ها در دانستنی‌های معلم توضیحاتی داده شده است).

از دانش‌آموزان بخواهید متن را مطالعه کنند و سپس با روش پرسش و پاسخ روی موارد زیر تأکید کنید : چون حاکمان ترک تبار از اصول کشورداری و سیاستمداری اطلاعات زیادی نداشتند، بنابراین از وزیران هوشمند و کارآمد ایرانی استفاده می‌کردند. یکی از وزیران دوره سلجوقیان، خواجه نظام‌الملک توسی در راه آبادانی و پیشرفت ایران خدمات بسیاری انجام داد.

از جمله اقدامات وی، رواج زبان و ادب فارسی بود که در قلمرو گسترده آن زمان مقرر شد که تمام نامه‌ها و فرمان‌های حکومتی به زبان فارسی نوشته شود، زیرا تا آن زمان تمامی مکاتبات به زبان عربی بود. این موضوع باعث توسعه زبان فارسی در این مرز پهناور شد.

فردوسی شاعر نام‌آور ایرانی با نوشتن کتاب شاهنامه باعث ماندگاری زبان فارسی شد. وی یکی از بزرگان دوره غزنویان است. در صورت امکان کتاب شاهنامه را به کلاس ببرید و به دانش‌آموزان نشان دهید.

خواجه نظام‌الملک، وزیر مشهور دوره سلجوقیان، مدارس در آن زمان تأسیس کرد به نام نظامیه که در آن زمان، جزء کارهای استثنایی خود بود. این مدارس در شهرهای بزرگ ساخته شدند و مبنای مدارس امروزی بودند.

با نشان دادن تصاویر کتاب، و یا نمایش تصاویری از بناهای تاریخی این دوره آنها را به این نتیجه برسانید که در آن زمان هنر معماری به اوج خود رسیده و ساختمان‌های زیبا، جالب و باشکوهی ساخته شده است که بعد از قرن‌ها هنوز پابرجا مانده‌اند. به علت وجود وزیران کارداران شهرها و روستاها از رونق فراوانی برخوردار بودند و شغل‌هایی چون سفالگری، آهنگری، بافندگی و تجارت رواج زیادی داشته است.

پاسخ فعالیت صفحه ۱۰۵

- ۱ غزنویان، سلجوقیان و خوارزمشاهیان (سلجوقیان)
- ۲ بعضی از ترکان مسلمان با استفاده از استعدادها و توانایی‌های خود به دربار پادشاهان ایرانی نفوذ کردند و به مقامات مهمی چون فرماندهی سپاه رسیدند و پس از مدتی حکومت غزنویان را تشکیل دادند.
- ۳ حکومت سلجوقیان، زیرا در این دوره وسعت ایران به بیشترین حد رسید و از غرب تا سواحل مدیترانه گسترش یافت. (تقریباً به اندازه وسعت ایران در دوره ساسانی) و زبان و ادب فارسی در این دوره مورد توجه قرار گرفت و با وجود خواجه نظام‌الملک توسی، عمران و آبادانی در ایران انجام گرفت.
- ۴ حاکمان ترک‌تبار از کشورداری اطلاع چندانی نداشتند و برای اداره سرزمین پهناور ایران و جمعیت زیاد آن باید از افرادی آشنا با کشورداری استفاده کنند. به همین دلیل از وزیران و دانشمندان ایرانی در اداره امور کشور استفاده می‌کردند.

به پایان ببرید

به منظور جمع‌بندی از درس، یک بار دیگر نحوه ورود اقوام ترک‌تبار به ایران، سلسله‌های ترک‌تبار و نحوه تشکیل حکومت آنها با استفاده از نمودار خط زمان و نقشه‌های موجود در کتاب و وقایع مهم عمرانی و استفاده از وزیران کاردان ایرانی را جمع‌بندی کنید. به عنوان تکلیف پایانی از دانش‌آموزان بخواهید یکی از اشعار فردوسی و همچنین چند نکته‌ای درباره زندگی وی را جست‌وجو نموده و در کلاس بیان کنند.

محورهای عمده ارزشیابی

محورهای عمده ارزشیابی در این درس عبارت‌اند از: دانش‌آموزان نحوه ورود اقوام ترک‌تبار به ایران را بیان کنند. با مقایسه نقشه‌های حکومت‌های ترک‌تبار ویژگی‌ها و اهمیت هر یک را بیان کنند با استفاده از خط زمان نام آنها را بیان کنند و مدت زمان حکومتشان را با استفاده از اعداد محاسبه کنند.

دانستنی‌های معلم

● **سلطان محمد غزنوی سلطان:** اولین فرمانروای مستقل و بزرگ‌ترین فرد خاندان غزنوی است که به جنگاوری و بی‌باکی و کثرت فتوحات و شکوه دربار در تاریخ اسلام، مخصوصاً جنگ‌های او در هند و غنائمی که از آنجا آورده مشهور است. وی اولین فرمانروا در قلمرو خلافت اسلامی است که به خود عنوان «سلطان» داد تا استقلال خود را از دستگاه خلافت نشان دهد هرچند خلیفه فقط لقب امیر را برای او پذیرفته بود. وی شهر غزنه را به مرکز امپراتوری خود که شامل افغانستان امروزی، شمال غرب هند، قسمتی از پاکستان و غرب ایران امروزی می‌شد تبدیل نمود.

● **طغرل** : بنیان‌گذار سلطنت سلجوقیان بود. وی یکی از ترکمان‌های سلجوقی و در جست‌وجوی چراگاه مناسب بود و کم‌کم از فرارود وارد ایران و خراسان شد. در آغاز سلطان مسعود غزنوی به مخالفت با او پرداخت اما چون سرگرم جنگ در جاهای دیگر از جمله هندوستان بود، در جنگ دندانقان از طغرل شکست خورد و غزنویان برای همیشه برچیده شدند. در روزگار وی کشاورزی رونق یافت و همچنین ایران به بزرگ‌ترین حد خود پس از اسلام رسید.

● **فردوسی** : حکیم ابوالقاسم فردوسی توسی سخن‌سرای نامی ایران و سراینده شاهنامه حماسه ملی ایرانیان. او را بزرگ‌ترین سراینده پارسی‌گو دانسته‌اند. نام و آوازه فردوسی در همه جای جهان شناخته و ستوده شده است. شاهنامه فردوسی به بسیاری از زبان‌های زنده جهان برگردانده شده است. در ایران روز ۲۵ اردیبهشت به نام روز بزرگداشت فردوسی نام‌گذاری شده است.

● **خواجه‌نظام‌الملک توسی** : وی از دهقان‌زادگان بی‌هق خراسان بود. نام واقعی او ابوعلی حسن معروف به خواجه‌نظام‌الملک وزیر مقتدر دو شاه سلجوقی آل‌ارسلان و پسرش ملک‌شاه که به مدت ۲۹ سال وزارت کرد و در طول این دوران می‌توان گفت یکی از مقتدرترین وزیران در تمام طول تاریخ ایران بود. می‌گویند که مدارس سازمان‌یافته‌ای که در دوره سلجوقی در سراسر ایران با نام نظامیه و به ابتکار خواجه‌نظام‌الملک توسی ساخته شدند زمینه‌ساز پیدایش دانشگاه‌ها بودند و صد البته تأثیر شگرفی هم در دانش و فرهنگ آن دوران و سده‌های بعدی داشتند.

انتظارات یادگیری

- انتظار می رود دانش آموزان با یادگیری این درس بتوانند :
- ویژگی های سرزمین و مردم مغولستان را در زمان حمله مغول ها به ایران بیان کنند.
 - علل حمله چنگیزخان مغول به ایران را بیان کنند و مسیر حرکت اقوام مغول به ایران و دیگر کشورها را بیان کنند.
 - نتایج حمله مغول ها به ایران را بیان کنند.
 - چگونگی تشکیل حکومت ایلخانیان را توضیح دهند.
 - پیامدهای حمله تیمور را به ایران بیان کنند.

وسایل مورد نیاز برای تدریس

کتاب درسی، نرم افزار نمایش عروسکی زندگی مولانا به کارگردانی آقای بهروز غریب پور (بخش حمله مغول به نیشابور)

آماده کنید

بار دیگر توجه دانش آموزان را به گستردگی وسعت ایران در زمان خوارزمشاهیان و همسایگی آن با مغولستان جلب کنید. نمایش عروسکی را در صورت در اختیار داشتن امکانات پخش کنید. دانش آموزان را به نقشه کتاب متوجه کنید و توضیح دهید که مغول ها افرادی بیابانگرد بودند که به علت آب و هوای سرد و خشک و کمبود غذا به کاروان ها و یا سرزمین های دیگر حمله کرده و آنها را غارت می کردند. مغول ها برای جستجوی منابع و غذا و امکانات به کشورهای دیگر حمله می کردند.

آموزش دهید

بهتر است ابتدا به کار ببندیم شماره ۱ را اجرا کنید یعنی از دانش آموزان بخواهید نمایشنامه ای بنویسند و در کلاس اجرا کنند : چنگیزخان حاکم وقت مغولستان بود و در زمان سلطان محمد خوارزمشاه، بازرگانانی را برای تجارت به ایران فرستاد؛ اما حاکم شهر اُترار خبر داد که آنها برای جاسوسی آمده اند و بهتر است کشته شوند که متأسفانه سلطان محمد حرف وی را پذیرفت و بازرگانان کشته شدند و اموال آنها تصاحب شد. چنگیزخان از سلطان محمد می خواهد که حاکم اُترار را تحویل دهد، اما او از این کار خودداری می کند و باعث

حمله چنگیز به ایران می‌شود. به آنها توضیح دهید که چنگیزخان به دنبال بهانه‌ای برای لشکرکشی به ایران بود و متأسفانه شرایط هرج و مرج داخلی هم زمینه را مناسب کرد تا چنگیز بتواند با بی‌رحمی هرچه تمام‌تر به ایران حمله و شهرها و روستاهای آن را ویران کند. سپس سؤال شماره ۳ را مطرح کنید: آیا اگر ماجرای شهر آترار رخ نمی‌داد باز هم مغول‌ها به ایران حمله می‌کردند؟

در واقع با این فعالیت دانش‌آموزان را متوجه این نکته می‌کنیم که علل واقعی حمله‌ها و کشورگشایی‌ها چیز دیگری است و بهانه برای حمله چیز دیگر. به عبارت دیگر علل نقش اصلی را دارد و بهانه‌ها ممکن است متفاوت باشد.

توضیح دهید که سلطان محمد خوارزمشاه به جای مقاومت در مقابل حمله مغول‌ها پا به فرار گذاشت و لشکر مغول به راحتی وارد ایران شدند و مردم را با بی‌رحمی به قتل رساندند و اموالشان را غارت کردند. از جمله کسانی که در مقابل آنها مقاومت کرد سلطان جلال‌الدین خوارزمشاه بود که در چند جنگ مغول‌ها را شکست داد، اما سرانجام از آنها شکست خورد. مغول علاوه بر نابودی و ویرانی شهرها و روستاهای ایران بسیاری از کتابخانه‌ها را سوزاند و آثار هنری را از بین برد.

سپس برای دانش‌آموزان توضیح دهید که مردم ایران بار دیگر توسط هلاکوخان، نوۀ چنگیز مورد حمله قرار گرفتند که مجدداً همه چیز خراب شد و بسیاری از شهرها ویران شدند و سپس تیمور بعد از ۱۶۰ سال پس از حمله چنگیز با ادعای وابستگی به وی بار دیگر به ایران حمله کرد و همه چیز را مجدداً ویران نمود و خاطراتی تلخ در تاریخ ایران به جای گذاشت.

به پایان ببرید

با مرور علل حمله مغول به ایران و آثار و تبعات این حملات به کشور و مردم ایران درس را به پایان ببرید.

محورهای عمده ارزشیابی

محورهای عمده ارزشیابی این درس عبارت‌اند از: بیان شفاهی علل حمله چنگیز به ایران، شرایط داخلی ایران در زمان حمله، آثار حمله چنگیز، حمله هلاکو و تیمور به ایران که از طریق پرسش و پاسخ شفاهی، آزمون کتبی و سیاهه ارزیابی انجام می‌گیرد.

ملاحظات برای درس/دانش‌تنی‌های معلم

فعالیت شماره ۱ به کار بیندیم صفحه ۱۱۱ را انجام دهید. به کمک دانش‌آموزان نمایشنامه‌هایی در مورد ورود بازرگانان مغول به ایران و برخورد حاکم آترار بنویسید و چند تن از آنها آن را اجرا کنند. بدون شک اجرای این نمایشنامه در یادگیری و ماندگاری مطالب به آنها کمک می‌کند.

● **سلطان جلال‌الدین خوارزمشاه** : وی فرزند ارشد سلطان محمد خوارزمشاه بود اما به دلیل نفوذ بالایی که مادرزگش ترکان خاتون داشت اجازه نمی‌داد تا سلطان محمد خوارزمشاه او را به عنوان ولیعهد خود انتخاب کند. او هنگام فرار سلطان محمد از سپاهیان چنگیز، همراه پدر بود. محمد در جزیره آبسکون پسرش قطب‌الدین را خلع و وی را به جانشینی برگزید. او برخلاف پدرش از رویارویی با مغولان هراسان نبود و تأکید داشت که باید با تمام قوا به رویارویی دشمن شتافت و با آن جنگید.

● **سلطان محمد خوارزمشاه** : سلطان محمد پس از مرگ پدرش، مدتی گرفتار ماتم پدرش بود و بعد نیز مسائلی ضروری در مرکز وجود داشت که مدتی نیز حل این مشکلات، وی را مشغول کرده بود که در نتیجه خراسان نیز که مهم‌تر از عراق بود به اشغال بیگانه در آمد. سلطان محمد یک سال پس از جلوس بر تخت سلطنت مجال پیدا کرد تا از نزدیک به این حوادث رسیدگی کند. سلطان محمد خوارزمشاه پس از تضعیف و نابودی دولت‌های قراختایان، غوریان، ملوک مازندران و سرزمین‌های کرمان، سیستان و اطراف این مناطق تا سواحل دریای عمان را به امپراتوری خود ضمیمه کرد. سلطان محمد خوارزمشاه، با وجود لشکری عظیم که در اختیار داشت، نه تنها با آن همه دعوی شجاعت یک لحظه هم در برابر سپاه مغول ایستادگی نکرد، بلکه از پیش خصم گریخت و در هیچ مکانی برای مقابله با او توقف نکرد. وی در جزیره آبسکون دریای خزر درگذشت.

● **چنگیزخان** : نام اصلی وی تموچین خان مغول و سردار جنگی بود که قبایل مغول را متحد ساخت و با فتح قسمت زیادی از آسیا شامل چین، روسیه، ایران و خاورمیانه و همچنین اروپای شرقی، امپراتوری مغول را پایه‌گذاری کرد. حمله مغول‌ها به ایران صدمات زیادی برجای گذاشت. این حمله‌ها بیش از خسارت‌های اقتصادی، صدمات فرهنگی و روحی برجای گذاشت. در این حمله‌ها مراکز علمی و فرهنگی مانند کتابخانه‌های بسیاری سوزانده و ویران شد. شهرهای بزرگ بسیاری از بین رفت و به دنبال آن مراکز رشد و پرورش فکری به حداقل رسید. کاهش جمعیت و به اسارت گرفتن و فرستادن صنعتگران ایرانی به مغولستان باعث رکود کشاورزی شد. پس از حمله مغول شماری از دانشمندان که در این حمله جان سالم به در برده بودند، به مناطق امن مانده از این حمله مانند آسیای صغیر و هند مهاجرت کردند.

● **هلاکو خان** : چهل سال پس از شکست و فرار سلطان محمد خوارزمشاه، مغولان بار دیگر در سپاهی به رهبری هلاکو خان به ایران آمدند. اما اینان با سپاه پیشین یعنی سپاه چنگیز، که به قصد تاخت و تاز آمده بودند، تفاوت بسیاری داشتند. این نسل تازه از مغولان در این مدت با ایران بیشتر آشنایی پیدا کرده و از غارتگری و وحشی‌گری عهد چنگیز، به مراتب معتدل‌تر و مجرب‌تر به نظر می‌رسیدند. هلاکو در سال ۶۵۶

هجری وارد بغداد شد و خلیفه مستعصم به دست خود کلیه خزائن بغداد را تسلیم وی کرد؛ اما هلاکو خان خلیفه عباسی را به قتل رسانده و بدین ترتیب به عمر طولانی سلسله عباسی پایان داد. فتوحات هلاکو منجر به تأسیس سلسله ایلخانان گردید.

● تیمور: در خانواده‌ای از قبایل ترک ماوراءالنهر در شهر «کش» از توابع سمرقند (در آسیای مرکزی فعلی) دیده به جهان گشود و خیلی زود در سوارکاری و تیراندازی مهارت یافت. با پیروزی تیمور در بلخ به فرمانروایی مستقل رسید و خود را صاحبقران خواند. پس از آن به ماوراءالنهر رفت و سمرقند را پایتخت خویش ساخت. بعد از قدرت یافتنش و یا شاید در زمان جانشینانش، نسب او را به سردار و خویشاوند نزدیک – و شاید افسانه‌ای – چنگیزخان مغول می‌رساندند. این بدان جهت بود که می‌خواستند خود را جانشینان چنگیز قلمداد کنند.

انتظارات یادگیری

- انتظار می‌رود دانش‌آموزان با یادگیری این درس بتوانند :
 - روی خط زمان، حمله مغول، هلاکو و تیمور را به ایران مشخص کنند.
 - نقش وزیران ایرانی و فرهنگ ایرانیان مسلمان را بر هدایت و تغییر و خلق و خوی جانشینان مغول‌ها بیان کنند.
 - علل رونق معماری و هنر را در زمان ایلخانان و جانشینان تیموریان بیان کنند.
 - اقدامات مهم شاه‌رخ را بیان کنند.
 - چند مورد از شاعران برجسته ایرانی را در این دوره معرفی کنند.

وسایل مورد نیاز برای تدریس

کتاب درسی، ترسیم خط زمان بر روی تابلوی کلاس، نمایش آثار شاعران بزرگ چون مثنوی معنوی مولانا، دیوان حافظ، بوستان و گلستان سعدی در کلاس.

آماده کنید

دانش‌آموزان در جلسه قبل با علل حمله مغول توسط چنگیز، هلاکو و تیمور و شرایط پس از آن آشنا شده‌اند. نمودار خط زمان صفحه ۱۰۹ را بر روی یک مقوای بزرگ ترسیم نمایید و به دیوار کلاس نصب کنید تا در طی زمان باقی‌مانده از سال تحصیلی آن را ببینند و به تدریج نظم و توالی حمله مغول‌ها و سلسله‌های ایلخانیان و تیموریان را یاد بگیرند.

آموزش دهید

به دانش‌آموزان تأکید کنید که برخلاف مغولان که باعث ویرانی ایران شدند، فرزندان آنان به راه پدران خود نرفتند، زیرا آنان تحت تأثیر فرهنگ غنی و والای ایران قرار گرفتند، به تدریج به دین اسلام روی آوردند و مسلمان شدند و به عمران و آبادی ایران پرداختند.

وزیران کارداران ایرانی همچون خواجه رشیدالدین فضل‌الله همدانی و خواجه نصیرالدین توسی که هردو از دانشمندان بزرگ ایرانی بودند و از آنها بناهای زیادی چون مسجد، مدرسه، بیمارستان و رصدخانه به جای مانده است را به کلاس معرفی کنید و توضیح دهید آنها سعی می‌کردند خوی جانشینان مغول را تغییر دهند و با همفکری با آنان بتوانند سرزمین‌های پهناور را اداره کنند.

با نشان دادن تصاویر صفحات ۱۱۰ و ۱۱۱، به اقدامات عمرانی و آباد کردن ویرانی‌ها توسط مردم اشاره کنید و به آنها بگویید آباد کردن این سرزمین پس از آن همه ویرانی توسط گذشتگان ما، کاری بسیار دشوار بوده است، اما مردم ایران همواره پرتلاش و مقاوم بودند و با اراده‌ای بزرگ آن ویرانه‌ها را به شهرهایی آباد و پررونق تبدیل کردند. کتاب‌های مشاهیری چون سعدی و حافظ و مولوی را به کلاس ببرید به دانش‌آموزان نشان دهید و اشاره کنید این شاعران بزرگ در دوره مغول‌ها و تیموریان زندگی می‌کردند. با ایجاد پیوند با کتاب فارسی (بخش‌هایی از آثار این بزرگان را که دانش‌آموزان با آنها آشنایی دارند در کلاس مرور کنید و سپس از دانش‌آموزان بخواهید فعالیت صفحه ۱۱۱ را در کلاس انجام دهند.

پاسخ فعالیت‌های ۱۱۱

۱ جانشینان چنگیز و تیمور به علت آشنایی با عقاید و آداب و رسوم ایرانیان، تحت تأثیر آنها قرار گرفتند و سعی کردند از خشونت و وحشی‌گری پدرانشان فاصله بگیرند و به عمران و آبادانی ایران بپردازند.

۲ حاکمان دوره ایلخانی و تیموریان به اسلام روی آوردند و مسلمان شدند.

۳ دلیل هوشمندی خواجه نصیرالدین توسی این بود که فهمید شمشیر و دنیا در دست دشمن است و او فقط قلم دارد و با فرهنگ و قلم می‌تواند اندیشه و رفتار دشمن را تغییر دهد. اقدام مهم او رصدخانه مراغه و کتابخانه مجاور آن بود.

۴ کاربرگه شماره ۱۷ را با استفاده از درس نقش خردمندان در کتاب فارسی به این شکل کامل کنید.

به پایان ببرید

با مرور و جمع‌بندی نقش وزیران ایرانی، رونق معماری و هنر و آثار شعرا و دانشمندان درس را به پایان ببرید. فعالیت شماره ۲ به کار ببندیم را به دانش‌آموزان به عنوان تکلیف پایانی سفارش بدهید.

محورهای عمده ارزشیابی

دانش‌آموزان، توالی حمله مغول و دوره‌های ایلخانان و تیموریان را روی خط زمان نشان دهند و تأثیر فرهنگ ایرانی را بر روی این اقوام توضیح دهند و خدمات عمده وزیران ایرانی را نام ببرند، شاعران بزرگ و اندیشمندان و دانشمندان این دوره و آثار آنها را معرفی کنند.

تمرین پیشنهادی برای فعالیت بیشتر

تمرین شماره ۲ به کار ببندیم صفحه ۱۱۲ را انجام دهید. از دانش‌آموزان بخواهید به صورت گروهی اطلاعاتی در مورد دانشمندان، شاعران و هنرمندان و آثار مربوط به دوران جانشینان چنگیز و تیمور را گردآوری و با متون و تصاویر مناسب، یک روزنامه دیواری تهیه کنند و آن را در جای مناسبی در مدرسه نصب کنند تا مورد استفاده همه دانش‌آموزان قرار گیرد.

کاربرگه شماره ۱۷

وزیران کاردان

با توجه به درس «نقش خردمندان» در کتاب فارسی و با استفاده از کلمه‌های زیر، در مورد این شخصیت‌ها یک متن کوتاه بنویسید.

وزیر

رصدخانه

سلجوقیان

نظامیه

مدارس شبانه‌روزی

کاروان سرا

سعدی

ری

کتابخانه

رصدخانه

ستاره‌شناس

مغولان

ریاضی‌دان

ایلخانان

هلاکوخان

مراغه

ساخت که بسیاری از دانشمندان در آنجا به تحقیق مشغول شدند. در زمان خواجه نظام الملک مدارس شبانه‌روزی به نام نظامیه تأسیس شد. سعدی شاعر بزرگ در این مدارس تحصیل کرده است. در زمان این وزیر ایرانی مساجد و کاروان‌سراهای باشکوهی در ایران بنا شد.

خواجه نصیرالدین توسی ریاضی‌دان در دوره ایلخانان می‌زیست. ایلخانان پس از مغول‌ها به قدرت رسیدند. او ریاضی‌دان و ستاره‌شناسی بزرگ بود و به هلاکوخان پیشنهاد کرد که رصدخانه بزرگ مراغه را بسازد. وی کتابخانه بزرگی نیز در کنار این رصدخانه بنا کرد.

در زمان سلجوقیان یکی از وزیران ایرانی به نام خواجه نظام الملک توسی در شهر ری رصدخانه‌ای

